

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 1. do 7. jula 2003. godine, donijela je

ODLUKU

I

Mjesto i ostaci graditeljske cjeline Arnaudije džamije (Džamije Hasana defterdara ili Defterdarije džamije) u Banjoj Luci proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se sastoji od mjesta na kome se nalazila džamija i ostataka objekta džamije, turbeta, munare akšam-taš, kamene česme, harema sa nišanima i dvorišta, ulaznog objekta u kompleks, sa pripadajućim kamenim zidovima koji ograđuju graditeljsku cjelinu.

Nacionalni spomenik obuhvata zemljište označeno kao k.č. br. 4560 i 4561 (novi premjer), što odgovara k.č. br. 29/2, 29/3 i 29/4, upisani u z.k. uložak br. 815 (stari premjer), k.o. Banja Luka, općina Banja Luka, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite i rehabilitacije, utvrđene Zakonom o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, ustanovljene u skladu sa Aneksom 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Republike Srpske", br. 9/02).

II

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Vlada Republike Srpske dužna je osigurati finansijske i tehničke uvjete za izradu tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će uvjete i osigurati sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite, koje se odnose na prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke:

- graditeljska cjelina Arnaudije ili Defterdarija džamije u Banjoj Luci sa svim pripadajućim objektima i haremom bit će rekonstruirani na izvornoj lokaciji, u izvornom obliku, iste veličine, od istog ili

istovrsnog materijala, primjenom istih tehnoloških pristupa u najvećoj mogućoj mjeri, a na osnovi dokumentacije o njenom izvornom obliku koji je sastavni dio ove odluke;

- svi ulomci džamije, koji su ostali nakon rušenja na prostoru graditeljske cjeline, ili su nađeni na susjednim parcelama ili na deponiji u Ramićima, gdje su odvezeni nakon rušenja, a odnose se na autentični objekat, bit će snimljeni, konzervirani i ponovno ugrađeni u džamiju metodom anastiloze;
- svi ulomci koji su nađeni, a koje, s obzirom na stepen oštećenja ili iz drugih opravdanih razloga, nije moguće ugraditi, bit će prezentirani na odgovarajući način u sklopu graditeljske cjeline;
- prije početka rekonstrukcije, potrebno je izvršiti otkopavanje površinskih slojeva zemlje u cilju pronalaženja originalnih temeljnih zidova, te izvršiti detaljno snimanje, sanaciju i konsolidaciju originalnih dijelova temelja i zidova;
- sav iskoristivi materijal izvornih objekata koji je nađen potrebno je ugraditi u pripadajuće objekte graditeljske cjeline, a dijelove koji nedostaju, a za koje postoji dokumentacija, uraditi od materijala istovrsnog ili sličnog izvornom, metodom reпрistinacije;
- sve dijelove za koje ne postoji pouzdana dokumentacija riješiti u sklopu projekta na način kojim će se osigurati čitljivost njihovog interpoliranja;
- izvršiti sanaciju bašluka koji su oštećeni u haremu;
- dvorište unutar kompleksa popločati kamenim pločama.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Republike Srpske, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Ova odluka dostavit će se Vladi Republike Srpske, ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje Republike Srpske, nadležnoj službi zaštite naslijeđa na nivou Republike Srpske, općinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi provođenja mjera utvrđenih u tač. II - V ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Predsjedavajuća Komisije

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 02-6-122/03-2
2. jula 2003. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

Na osnovi Zakona o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, član 2. stav 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluku o stavljanju ostataka Arnaudije džamije na Privremenu listu nacionalnih spomenika pod rednim brojem 12.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodni donošenju konačne odluke o proglašenju, izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- historijsku, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Arnaudija džamija se nalazila na uglu ulica Omladinske i Šoše Mažara u Banjoj Luci. Nalazi se na zemljištu označenom kao k.č. br. 4560, 4561 (novi premjer), odnosno k.č. br. 29/2, 29/3, 29/4 (stari premjer) i z.k. 815, k.o. Banja Luka, općina Banja Luka.

Historijski podaci

Arnaudiju džamiju sagradio je Hasan defterdar, ministar finansija Bosanskog pašaluka u vrijeme stolovanja Ferhad-paše, čiji je bio lični prijatelj i potpisnik njegove vakufname. Po porijeklu je bio vjerovatno Albanac, pošto narod prozva njegovu džamiju Arnaudija. Zahvaljujući kamenom tihu iznad ulaza, saznaje se da je sagrađena 1594/1595. godine.

Izbor mjesta za izgradnju džamije nije bio slučajan. Prihvatajući Ferhat-pašinu ideju o urbaniziranju ovog dijela grada, a posebno naglašavajući značaj saobraćajnice koja je polazila od brda Lauš do Vrbasa, Hasan defterdar postavlja svoju džamiju na krajnju sjevernu tačku ove ceste, na mjesto njenog ukrštanja sa longitudinalom koja je išla od Gornjeg Šehera ka Bosanskoj Gradišci. Izgradnja ove saobraćajnice započeta je još u Ferhat-

pašino vrijeme da bi se duž nje i spajajući se sa čaršijom izgradili brojni javni objekti i dućani.

Novosagrađena Arnaudija džamija postavljena je tačno na pravolinijskom smjeru sa Ferhadijom, te tako davala značaj tom prostoru i otvarala mogućnost i daljnje gradnje.

U vrijeme izgradnje džamije, Banja Luka je bila centar Bosanskog ejaleta, a Osmansko carstvo, sa sultanom Mehmedom III na čelu, nastavljalo je osvajanje prostora preko Save.

U to vrijeme se gradi, na prostoru današnje tvrđave Kastel, pored već izgrađene Ferhad-pašine tophane (topolivnice) i mosta, Nova tvrđava (Kal' ai džedit) i džamija u njoj, koja je dobila ime po ovom sultanu.

Osim toga, u to doba Banja Luka je sasvim dobila sve osobitosti velikog šehera sa formiranim cjelinama Gornjim i Donjim Šeherom, Velikom i Malom Čaršijom i brojnim mahalama koje su je okruživale.

2. Opis dobra

Arhitektura

Arnaudija džamija pripada tipu potkupolnih džamija sa trijemom i kamenom munarom. Cjelina se sastojala od: ulazne kapije čiji gornji dio je krasila mala akšam-taš munara, pokaldrmisanog dvorišta, objekta džamije i harema.

Vanjski trijem pružao se čitavom ulaznom stranom džamije. Konstrukcija trijema ležala je na četiri kamena stupa, međusobno spojena prelomljenim lukovima. Stupove su ispod kapitela pojačavali prsteni od bakra. Ovi prsteni su postavljeni i iznad okruglih baza stupova. Baze su stajale na četvrtastim postoljima. Stupove su krasili bogato dekorirani kapiteli s geometrijskom i stalaktivnom dekoracijom.

Srednji dio trijema osiguravao je pristup u džamiju, dok su bočni dijelovi bile sofe podignute od poda. Prelomljeni lukovi trijema oslonjeni na stupove nosile su tri kupolice koje su ležale na tamburima i pandantifima. Srednja kupolica je bila malo podignuta, naglašavajući mjesto ulaza.

Ispred ovog trijema nekada je bio još jedan niži, koji je stajao na kamenim stupovima, pokriven kosim jednovodnim krovom. Prvobitni pokrivač mu je bio možda olovni lim, ali se na historijskoj fotodokumentaciji vidi bibercrijep, što je sigurno bila posljedica skidanja olova u toku I svjetskog rata, što je bila i sudbina ostalih objekata. Ovaj trijem je bio zazidan krajem 19. stoljeća, da bi čitava konstrukcija bila srušena poslije II svjetskog rata.

Portal je predstavljao najljepši dio na ulaznoj fasadi. Bio je istaknut visokim kamenim okvirom i zauzimao je čitavu visinu srednjeg dijela trijema izvučen iz mase zida. Krunski dio činio mu je vijenac od stiliziranih naizmjenično postavljenih užih i širih trolisnih motiva. Valovita linija donjeg dijela niše portala uokvirivala je prostor gdje je bio tih s tekstom o izgradnji džamije. Portal je uokvirivao vrata kroz koja se ulazilo u svijetao kvadratičan molitveni prostor, koji je bio pokriven kupolom. Kupola je bila na tamburu, koji je sa vanjske strane bio oktogonalan, a sa unutrašnje kružan, gdje je sa te strane pratio zakrivljenost kupole, pa se njegova konstruktivna uloga pri tome prividno gubila. Tambur je preko prelomljenih lukova i trodijelnih kriškastih trompi prenosio opterećenje na zidove. U sva četiri ugla džamije, na visini od

4,25 m, bili su izvučeni stalaktiti, i to u pet redova koji su izlazili stepenasto u prostor, ispunjavajući ga, a prema vrhu su se sužavali. Iznad stalaktita su se nalazile kriškaste trompe, koje su uokvirivali jače profilirani prelomljeni lukovi. Njihovo mjesto spajanja sa zidom bio je riješeno sa dva reda stalaktita. Prelomljene lukove spajali su blago naglašeni drugi lukovi koji su imali dekorativnu ulogu.

Mihrab je dominirao svojom visinom i vitkom formom. On se sastajao od kamenog okvira izvučenog iz mase zida, a taj spoj su naglašavali motivi pješčanog sata. Pri vrhu je bila visoka kruna od razvijenih cvjetnih pupoljaka. Ispod ovog dijela stajala je ploča sa kaligrafskim tekstom iz Kur'ana. Petostranu nišu mihraba popunjavalo je pet redova isklesanih i obojenih stalaktita. Mihrab je bio za jedan stepenik odvojen od poda džamije.

Minber je zauzimao značajno mjesto, imao je geometrijsku formu i bio je rađen u kamenu. Samo krunište ulaznog dijela je bilo kitnjasto, ukrašeno malim i većim stiliziranim cvjetovima slično portalu. Četiri stupića, spojena vitičastim lukovima, pokrivali su strmi krovčić sa alemom. Stranice minbera su imale nešto skromniju ogradu.

Drveni mahfil je stajao u desnom uglu od ulaza džamije i u njega se dolazilo kroz munaru. Oslanjao se na zidove, a slobodni dio mu je podupirao osmougaoni stup. Ograda, koja se oslanjala na niz izvučenih konzolica, je bila od drvenih letvica.

Čurs Arnaudije je bio od kamena lijepo klesarske obrade u obliku čaše.

Unutrašnjost džamije je bila osvijetljena prozorima riješenim u tri nivoa. Tako se na tri zida pojavljuje po pet prozora, dva spratna i jedan iznad ovih, postavljen u sredinu površine koji su formirali dekorativni lukovi. Zbog dograđenog turbeta, na četvrtom zidu su zazidani po jedan prozor u prizemlju i na spratu. Prozore prizemlja, koji su imali kamene okvire sa većom profilacijom s vanjske strane, osiguravali su čelični demiri sa vanjske, a drveni kapci sa unutrašnje strane. Na tamburu je bilo osam prozora postavljenih tako da su prateći zakrivljenu unutrašnju liniju kupole formirali niše s oblikom vitičastih lukova, a sa vanjske strane ostajali vertikalno. Prozori su u gornjim zonama imali u vrijeme rušenja drvene tranzene dok su one kod prvobitnog objekta bile od kamena.

Munara džamije stajala je na masivnom kamenom podnožju koje je bilo djelimično spojeno sa korpusom džamije, dok mu je osmostrani dio bio slobodan. Spoj stabla i šerefeta bio je izveden obrađenim kamenim klesancima koji su imali oblik čaše. Sama ograda šerefeta bila je od jednostavnih, jače profiliranih kamenih ploča. Kaca munare ispod krovčića završavala se nizom arkadica, slično kao što je to bilo i na postolju. Strmi krov bio je pokriven olovnim limom i završen alemom.

Arnaudija džamija je građena od "ledene sedre" koja je na pojedinim dijelovima objekta različito obrađena. Korišteni su pravilni klesanci, ali koji su imali nešto rustikalniju površinu. Debljina zidova je bila 79 - 89 cm. Kao vezivno sredstvo prilikom gradnje korišten je malter sa velikom količinom kreča, uz različite dodatke koji su osiguravali bolje i čvršće spajanje ovih blokova. Kupola, kupolice i unutrašnji lukovi kao i pandantifi zidani su turskom opekom tuglom, ali i neki dijelovi ispuna između lukova i prozora na turbetu.

Kako su objekat gradili majstori različite stručnosti, to je samo ulazna fasada, kao i dijelovi trijema i uglovi džamije, rađeni od pravilnih klesanaca. Ostali zidovi su slabije obrađeni.

Posebna specifičnost ovog ansambla predstavljala je **mala akšam-taš munara**, izgrađena u ogradi iznad kapije i služila je za poziv za namaz u akšam. Ovaj objekat je imao kvadratičnu osnovu sa četiri stupića, spojena islamskim lukovima, a bio je pokriven šatorastim krovicom. Pristup na akšam-taš osiguravalo je kameno stepenište ugrađeno u masu ograde. Ovakve munare imaju još tri džamije u Mostaru, ali je ova, u građevnom smislu, dotjeranija od mostarskih. (*Mujezinović, str. 211*)

U produžetku ograde bio je još jedan **ulaz**, izgrađen u kamenu u obliku kapije sa četvorovodnim krovom. Tradicionalni segmentni luk bio je na uličnoj strani, dok je na unutrašnjoj imao arhitravn oblik. Uz ovu ogradu bila je mala **kamena česma** čiji je izliv uokviravao prelomljeni luk izvučen iz mase zida. Uz česmu, koja je služila svim stanovnicima mahale, bila je u ogradi mala niša planirana za ostavljanje posuda za vodu.

Čitavo dvorište je bilo popločano velikim kamenim pločama.

Specifičnost Arnaudije džamije je bilo dograđeno turbe, gdje su sahranjeni Hasan defterdar i njegova žena. **Turbe** je bilo izravno spojeno s prostorom za namaz, iako je imalo ulaz i iz dvorišta. Turbe je izgrađeno u toku gradnje džamije, što bi se moglo zaključiti po nekim zazidanim prozorima na jugozapadnoj strani, kao i po asimetričnom oktogonalnom obliku turbeta. Svi prozori u turbetu su bili različito riješeni, bilo u obliku izvučenih stalaktita ili prelomljenih lukova. Također, i niše u turbetu imaju različite završetke, bilo u obliku vitičastog luka ili sa stalaktitima. Na tamburu turbeta pojavljuju se dva mala prozora. Vrata, koja su spajala džamiju i turbe imala su završetak u obliku segmentnog luka, dok su glavna ulazna vrata u turbe iz dvorišta bila sa stalaktitnim ukrasima.

Na jugoistočnoj strani, a djelimično i na jugozapadnoj, nalazio se **harem**. Najstariji nišani su potjecali iz 17. stoljeća, a bilo ih je svih tipova, od arhaičnih sa turbanom do stela sa kaligrafskim tekstovima ukrašenim bordurama i tordiranim vrpcama sa cvjetnim motivom. Mujezinović registrira "nekoliko starih osmougaonih nišana sa piramidalnim završecima". Nišani su rađeni od sedre i svi su bez natpisa.

Među većim brojem novijih spomenika nalazi se grob sarajevskog trgovca Salih-age Sudžuke sa natpisom u pjesmi koji je uradio Enverija.

Natpis glasi:

*„Salih-aga Sudžuka, koji se tako prezivaše,
Bio je vrstan trgovac.
Nakon okupacije Sarajeva, pod Austrijancima,
Došao je u Banju Luku i tu boravio sedam godina.
Kada je navršio oko šezdeset godina života,
Odselio je sa ovog svijeta u kuću blagodati.
Neka je na njegovu dovu Božja milost.
Iza sebe ne ostavi potomstva koje bi ga žalilo.
Enverija mu u menkut slovima izreče hronogram,
Neka Milosni Gospodar osvjetli Salih-agin grob.
24. muharema 1342 (1923)“*

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, broj 730/50 od 16. maja 1950. godine, objekat je stavljen pod zaštitu države i upisan u centralni Registar spomenika kulture

pod rednim brojem 53.

Na Privremenoj listi nacionalnih spomenika pod rednim brojem 12, Arnaudija džamija u Banjoj Luci registrirana je kao «Ostaci Arnaudije džamije».

Prostornim planom Bosne i Hercegovine do 2002. godine, Arnaudija džamija u Banjoj Luci je bila evidentirana i kategorirana kao objekat I kategorije – najizrazitiji predstavnici svoje vrste, sa visokim dometom ostvarenja, a imaju nacionalni značaj.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Poslije II svjetskog rata je porušen vanjski trijem sa kosim krovom i njegovi ostaci uklonjeni. Poslije zemljotresa 1969. godine, kada je došlo do oštećivanja zidova i kupole džamije, izvršeni su neki zaštitni radovi (1972 - 1975) u smislu saniranja pukotina. Tom je prilikom u unutrašnjosti objekta skinuta arabeska u kupoli koja je potjecala iz osmanskog doba (historijska dokumentacija), a također je sa zidova skinuta slikana dekoracija iz austrougarskog doba. Džamija je obojena bijelom i plavom bojom, gdje su samo kaligrafski tekstovi dati u zlatnoj boji. Tom prilikom su mihrab i minber oslikani i obojeni po ugledu na Ferhadiju džamiju, uz korištenje crvenih i plavih nijansi.

5. Sadašnje stanje dobra

Džamija je minirana 7. maja 1993. godine i ostaci su odvezeni na smetlište, i deponiju u Ramićima. Lokacija je potpuno raščišćena.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom («Službeni glasnik BiH», br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje

B. Historijska vrijednost

E. Simbolička vrijednost

E.II. Sakralna vrijednost

E.V. Značaj za identitet skupine ljudi

F. Ambijentalna vrijednost

Fii. Značenje u slici i strukturi grada

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

1. IMOVINSKO-PРАВNA DOKUMENTACIJA:

ARNAUDIJA DŽAMIJA, KOPIJA KATASTARSKOG PLANA;
ARNAUDIJA DŽAMIJA, KOPIJA ZEMLJIŠNOKNJIŽOG ULOŠKA;

2. FOTOGRAFIJE SNIMLJENE PRIJE RUŠENJA OBJEKTA;**3. FOTOGRAFIJE SNIMLJENE NAKON RUŠENJA OBJEKTA;****4. ARHITEKTONSKI NACRTI - TEHNIČKI SNIMCI OBJEKTA - STANJE PRIJE RUŠENJA;**

- 4.1. SITUACIJA;
- 4.2. PRESJEK;
- 4.3. OSNOVA;
- 4.4. FASADA;
- 4.5. DETALJI.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja Arnaudije džamije u Banjoj Luci nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- Husedžinović, Sabira, "Dokumenti opstanka, džamije u Banjoj Luci" sa svom ostalom bibliografijom;
- arhitektonska dokumentacija nastala do 1995. godine;
- Mujezinović, Mehmed, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, knjiga II, II izdanje, Sarajevo, 1998.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Prof. dr. Sabira Husedžinović, vanjski saradnik
Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnici u istraživanju i izradi Prijedloga odluke:

- *Mirzah Fočo, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za cjeline graditeljskog naslijeđa i kulturne krajolike
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*
- *Hazim Numanagić, diplomirani orijentalista, vanjski saradnik
Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika*